

УДК 811.111'06(477)

Оксана Лосєва, пошукач кафедри початкової освіти комунального закладу "Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти" Запорізької обласної ради

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано актуальність вивчення англійської мови в сучасній Україні й дослідження питання в різні історичні періоди. Виявлено, що англійська мова викладалась у всіх вищих освітніх закладах, починаючи з XIX століття. Викладено дані про наявність посібників з іноземної філології бібліотечного фонду Київської духовної академії. З'ясовано факт щодо вивчення іноземної мови, в тому числі й англійської, як обов'язкового предмету у середніх освітніх закладах на початку XX століття та у початковій школі після II Світової війни. Виявлено періодичне зростання та спадання (до повного відмови) зацікавленості вивченням англійської мови в Радянській Україні. Встановлено залежність між змістом програм за та суспільними викликами й запитам.

Ключові слова: англійська мова, початок вивчення, вищі навчальні заклади, гімназії, початкова школа.
Літ. 9.

Оксана Лосєва, соискатель кафедры начального образования коммунального учреждения "Запорожский областной институт последипломного педагогического образования" Запорожского областного совета

ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

В статье обоснована актуальность изучения английского языка в современной Украине и исследования этого вопроса в различные исторические периоды. Вывявлено, что английский язык преподавался во всех высших учебных заведениях, начиная с XIX века. Представлены данные о наличии пособий по иностранной филологии библиотечного фонда Киевской духовной академии. Вывявлен факт изучения иностранного языка, в том числе и английского, как обязательного предмета в средних учебных заведениях в начале XX века и в начальной школе после II мировой войны. Вывявлено периодический рост и убывание (до полного отказа) заинтересованности изучением английского языка в Советской Украине. Установлена зависимость между содержанием программ и общественными вызовами и запросами.

Ключевые слова: английский язык, начало изучения, высшие учебные заведения, гимназии, начальная школа.

Oksana Losyeva, Researcher of the Primary Education Department Public Educational Institution "Zaporizhzhya Regional Institute of Post Graduate Pedagogical Education" Zaporizhzhya Regional Council

THE HISTORY OF STUDYING OF ENGLISH IN THE MODERN UKRAINE

The article deals with the relevance of learning of English in Ukraine and studying this question of the different historical periods. It is revealed that English was taught at all higher educational institutions since the nineteenth century. The data of the availability of textbooks of Foreign Languages in the Library fund of Kiev Theological Academy are presented. The fact of studying of foreign languages, including English, as a compulsory subject at secondary schools in the early twentieth century and at elementary school after World War II is given. The author discovers the periodic rise and decay (until the full failure) of interest of learning English in Soviet Ukraine. The dependence between the content of programs and social challenges and demands is declared.

Keywords: English, an early learning, higher education, a high school, a primary school.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Володіння англійською мовою на необхідному рівні є нагальною умовою сучасної освіти від початкової школи до наукової академії, адже сьогодення вимагає для України активного громадянина, здатного до пошуку компромісів та конкурування, співробітництва у різних групах на державному і світовому рівнях. Саме тому

навчання англійської мови визначається як один з пріоритетних напрямів реформування освіти. Беручи до уваги той факт, що зміст освіти – динамічне явище, яке постійно потребує змін в залежності від соціокультурних вимог та суспільного запиту, маємо зазначити, що англійська мова не завжди входила в коло інтересів як суспільства взагалі, так і освіченої знаті зокрема. Попри розповсюджену помилкову думку про стабільність попиту на знання

англійської маємо наголосити, що вона вивчається в українських освітніх закладах усіх рівнів відносно недавно.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Історичний розвиток освіти України завжди викликав зацікавленість науковців. Так, педагогічну освіту у вищих навчальних закладах України другої половини XIX століття висвітлювали в своїх роботах Н. Базиляк, В. Вірченко, Н. Дем’яненко, Н. Дороніна, Л. Лаврик-Слісенко, А. Чуткий та інші; історію викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах України у різні історичні періоди досліджували А. Віщок, І. Грузинська, Н. Дороніна, Л. Кравчук, Т. Литнєва, О. Мисечко. Проте питання історії вивчення англійської мови в освітніх закладах різних рівнів в Україні є мало дослідженим.

Мета статті – дослідити витоки вивчення англійської мови у вищих та середніх навчальних закладах взагалі та початковій школі, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що англійська мова й сьогодні залишається основною міжнародною мовою торгівлі, техніки, спілкування. Її поширення по всьому світу розпочалося з XVII століття. В Російській імперії у XVIII сторіччі англійська мова викладалася украй рідко, переважно в домашніх умовах. З наукових джерел відомо, що в Україні в XIX столітті вивчали як класичні (латинську та давньогрецьку), так і нові мови (французьку, німецьку, італійську, польську та англійську) в кожному з трьох університетів (Харківський, заснований у 1805 році, Київський, заснований у 1834 році та Новоросійський, заснований у 1865 році в м. Одеса) [1, 4]. При цьому, як зазначають О. Мисечко та М. Матис, французька й німецька – були найпоширенішими у програмах вищих навчальних закладів тодішньої Російської імперії, адже, по-перше, це були мови освіченого дворянства, по-друге, опанування ними наближало навчання до практичних потреб життя в період бурхливого розвитку торгівлі та промисловості [8, 96].

Зміна політичної ситуації, зокрема розширення територіальних володінь Британської імперії й, відповідно, зростання її політичного впливу на міжнародній арені стали поштовхом до викладання англійської мови і в Київському Імператорському університеті Св. Володимира (початок – у 1843 році), адже підготовка чиновників (в тому числі й для дипломатичної служби) була першочерговим завданням університетів Російської імперії. Відповідно –

англійська мова посіла місце серед навчальних предметів вищих навчальних закладів країни [3, 68], а питання кваліфікованих викладацьких кадрів виявилось досить актуальним.

Так, керівництво Київського університету дуже відповідально ставилося до призначення викладачів англійської мови: спеціально створена комісія ретельно вивчала кандидатури на цю посаду; охочі мали написати конкурсний твір про походження англійської мови і поезії та прочитати декілька пробних лекцій. За підсумками таких турів (1843 рік) вищі результати показав М.О. Фон-Фрейман. Зрозуміло, що перевірити рівень компетентності дозволяє тільки діяльність у практичній ситуації, тому вищезазначеному конкурсанту було запропоновано синхронно перекладати діалог між представниками керівництва й підрядчиком-англійцем, що стосувався господарчої тематики. М.О. Фон-Фрейман гідно впорався із завданням і отримав призначення на цю посаду. У якості підручника викладач використовував відомий в той час посібник Т. Робертсона через його легкість та прийнятність, наявність необхідних граматичних правил, активної лексики з певної теми, усних та письмових вправ для перекладу [3, 69].

Загалом вибір навчальної літератури з англійської мови для закладів вищої освіти був досить обмеженим у порівнянні з іншими новими іноземними мовами. Так, “Систематичний каталог книг бібліотеки Київської духовної академії”, випущений у 1903 році налічував 486 книг з класичної філології (256 книг з латинської та 230 книг з грецької). Весь розділ західноєвропейських мов містив 169 посібників, з яких 72 – з німецької (43%), 63 – з французької (38%) і лише 19 – з англійської філології (12%) [9].

Варто додати, що мови країн Західної Європи у XIX столітті викладались лише в університетах а у школах та гімназіях – тільки класичні мови [1, 4]. У 1911 році Перший Всеросійський з’їзд викладачів давніх мов висвітлив питання доцільності опанування не тільки латинської та грецької у школах та гімназіях, а й відкрив простір для англійської – у середніх навчальних закладах [7, 54]. Ця тенденція простежується в працях І. Грузинської, яка підтверджує, що англійська мова почала вивчатися у 1911 році лише у комерційних училищах. На думку науковця, ця подія та вилучення з програм комерційних училищ стародавніх мов демонструє мету таких закладів щодо створення “культурного купця”, комерсанта, озброєного практичними знаннями” [2, 54], тобто підготовку освітнього продукту відповідно до суспільно-господарчих запитів.

На користь вище означеної тенденції засвідчують дослідження О. Друганової. Науковець констатує, що вивчення англійської мови у комерційному училищі, заснованому Холодногірським товариством просвіти у Харкові, розпочалося у 1916 році. Зазначимо, що в цей період англійська та французька – вже входили до складу обов'язкових предметів, у той час, як німецьку мову учні могли опанувати за додаткову плату. Стосовно вищезазначеного навчального закладу маємо зауважити наступне. Ще у 40-х роках XIX століття під час створення цього училища професор Харківського університету В. Якимов поруч з навчальними предметами, запланованими для викладання, запропонував англійську мову. Це свідчить про прогресивність задумів науковців та практичну спрямованість освітнього процесу цього закладу. Взагалі О. Друганова характеризує процес навчання у комерційних училищах як більш професійний та демократичний, а самі заклади – як такі, що ставали гідним взірцем у порівнянні з “мертвою казенною школою” [4, 116].

Цікавим для нашого дослідження є факт, викладений Т. Литньою. Вона доводить, що вже в 1911 році в Київській гімназії В. Науменка відбувалося вивчення англійської мови з 4 класу як обов'язкового предмету. Це було відступом від статуту. Більш того, за даними науковця, англійську мову як обов'язковий предмет у 1916 році викладали у шести гімназіях Київського навчального округу [6]. Натомість О. Мисечко наводить дані про вивчення цього предмету в гімназіях та реальних училищах України ще у 1908 році [4, 54].

Після революції 1917 року у політичних колах панувала думка про опанування іноземними мовами як буржуазний пережиток: роль іноземних мов у новому суспільстві заперечувалась з огляду на невідповідність цього процесу принципам нової школи. Як результат, у 1925 році кількість годин у програмах щодо іноземних мов у радянській трудовій школі була зменшена майже у вісім разів у порівнянні з навчальними планами гімназій (1914 рік). Ситуація покращилась у 1936 році після визнання постановою ЦК ВКП(б) необхідності опанування у середній школі хоча б однієї іноземної мови. З того часу і до 1946 року початковий етап припадав на 4 – 5 клас; співвідношення ж виучуваних мов складало: 74% – німецької, 12% – французької та 14% англійської.

Наступною віхою переможного шляху англійської мови просторами української освіти можна вважати постанову Ради Міністрів УРСР від 23 липня 1947 року “Про запровадження

іноземних мов у 3, 4 класах середніх шкіл Української РСР з 1947/48 навчального року”. На вивчення цієї дисципліни відводилося 2 години на тиждень із зарегламентованим співвідношенням у середній школі: 45% – англійської, 20% – французької, 25% – німецької та 10% – іспанської. Також у 50-х роках XX століття з'явилися перші школи з викладанням низки предметів іноземною мовою.

За вимогами нової програми, як зазначає Л. Кравчук, учні мали опанувати елементарні початкові знання з предмету. Наголосимо на доцільності переважання усного мовлення під час вивчення англійської та інших мов на зазначеному етапі [5] з огляду на вікові особливості молодших школярів. Випускники 4-х класів мали вміти вести елементарний діалог у межах теми, “розповісти вірш; читати з правильною вимовою та наголосом знайомі тексти підручника, а також окремі незнайомі слова, що складаються зі знайомих буквосполучень; списувати без помилок знайомі тексти з підручника та писати засвоєні усно слова, що містять нескладні орфограми” [2, 60]; засвоїти 300 слів (переважно конкретних понять).

На жаль, у 1961 році початок вивчення іноземної мови був перенесений у п'ятий клас і тільки у 1978 році був повернений до 4-го класу. Саме у 70-х роках XX століття зростає кількість шкіл з викладанням низки предметів іноземною мовою, зокрема, англійською.

Варто зазначити, що у наступному десятиріччі педагоги, психологи та батьки почали цікавитись навчанням іноземної мови дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У свою чергу, Колегія Міністерства освіти у 1987 році прийняла рішення про проведення експерименту з навчання іноземної мови дітей чотирьохрічного віку, вихованців дитячих садків та школярів-шестирічок. За результатами експерименту було встановлено добре засвоєння матеріалу дітьми, відсутність у них втоми, їхню велику зацікавленість. Проте дискусія з приводу необхідності раннього вивчення іноземних мов точилася ще й на початку 1990-х років.

Після здобуття незалежності в Україні відбувався перехідний період розвитку освіти. Програма 1995 року, видана Міністерством освіти, радила розпочинати вивчення однієї з іноземних мов (англійської, німецької, французької чи іспанської) з 1-го або 2-го класу; нова шкільна програма 2001 року закріпила опанування першою іноземною з 2-го класу. Програма ж 2012 року проголошувала 1-й клас початком опанування цим предметом. Таким чином, весь попередній етап створював передумови й закладав базу для

вивчення іноземної мови взагалі та англійської, зокрема з 1-го класу у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Актуальність набуття іншомовної компетентності обумовлена змінами соціокультурного середовища. Знання нових мов на відміну від класичних поволи втратило свою важливість як ознаку соціального походження. Вивчення англійської в освітніх закладах України розпочалось з середини XIX століття, поступово набираючи популярності. Першочерговими ставали практичні вміння, яких вимагали час та суспільні зміни. Подальші розвідки буде спрямовано на дослідження вивчення іноземних мов у країнах Європи.

Література

1. Базиляк Н.О. Ретроспективний аналіз розвитку вивчення іноземних мов та мовних практик / Н.О. Базиляк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія і педагогіка. – 2010. – Вип. 15. – С. 3 – 6.

2. Грузинська І.О. Методика викладання англійської мови в середній школі / І.О. Грузинська: переклад з 5-го російського видання, підгот. до друку доц. Н.Н. Скородумовою. – К.: Радянська школа, 1948. – 196 с.

3. Дороніна Н.В. З історії викладання англійської мови в імператорському університеті св. Володимира / Н.В. Дороніна // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 1. – С. 68 – 74.

4. Друганова О.М. Приватна ініціатива і розвиток вітчизняної системи комерційної освіти (кін. XVIII – поч. XX ст.) / О.М. Друганова // Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 2. – С. 114 – 120.

5. Кравчук Л.В. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Л.В. Кравчук. – Тернопіль, 2013. – 23 с.

6. Литнєва Т.В. Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти: (30-ті роки XX – початок XXI століття): дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Т.В. Литнєва. – Житомир, 2009. – 120 с.

7. Мисечко О. Про викладання іноземних мов у середніх школах України (1786 – 1917) / О. Мисечко / Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 50 – 55.

8. Мисечко О., Матис М. Раннє вивчення іноземної мови у вітчизняній і зарубіжній шкільній практиці: історія, досвід і вічні проблеми / О. Мисечко, М. Матис // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 4. – С. 95 – 103.

9. Систематический каталог книг библиотеки киевской духовной академии. Т. 2: Языкознание. Вып. 6: Эпиграфика и Палеография. Общее и сравнительное Языкознание. Языки Индо-

Европейского семейства: Санскритский, Персидский, Армянский, Грузинский, Осетинский и Литовский. Классическая филология. Языки: Итальянский, Французский, Испанский, Румынский, Немецкий, Голландский, Шведский, Английский и другие. Славяноведение. Языки Семитического семейства. Языки Туранского семейства. Язык Китайский. Словари ученые, сравнительные и учебные. – К.: Типография И.И. Горбунова, Крецатик, дом № 38, 1903. – 182 с.

References

1. Bazyliak N.O. (2010). *Retrospektyvnyi analiz rozvytku vyvchennia inozemnykh mov ta movnykh praktyk [Retrospective analysis of language and linguistic practices]*. Kyiv: Ostrog Academy, vol. 15, pp. 3 – 6. [in Ukrainian].

2. Hruzynska I.O. (1948). *Metodyka vykladannia anhliiskoi movy v serednii shkoli [Methods of teaching English in secondary schools]*. Kyiv: Radianska shkola, 196 pp. [in Ukrainian].

3. Doronina N.V. (2014). *Z istorii vykladannia anhliiskoi movy v imperatorskomu universyteti sv. Volodymyra [History of teaching English at the Imperial University of St. Vladimir]*. Uman, UDPU Publ, vol. 1, pp. 68 – 74. [in Ukrainian].

4. Druhanova O.M. (2009). *Pryvatna initsiatyva i rozvytok vitchyznanoi systemy komertsii noi osvity (kin. XVIII – poch. XX st.) [Private initiative and the development of national business education systems (late. XVIII – beg. XX century)]*. Poltava, PNPUB Publ, vol. 2, pp. 114 – 120. [in Ukrainian].

5. Kravchuk L.V. (2013). *Navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnii shkoli Ukrainy (druha polovyna KhKh stolittia) [Learning foreign languages in secondary school Ukraine (second half of the twentieth century)]*. Ternopil, TNPU Publ, 23 pp. [in Ukrainian].

6. Lytnova T.V. *Tsilovyi komponent navchannia inozemnykh mov u konteksti rozvytku zmistu vitchyznanoi zahalnoi serednoi osvity: (30-ti roky KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Aim component of teaching foreign languages in the context of the content of national secondary education: (30s of XX – beginning of XXI century)]*. Zhytomyr, ZhDPU Publ, 120 pp. [in Ukrainian].

7. Mysechko O. (2005). *Pro vykladannia inozemnykh mov u serednikh shkolakh Ukrainy (1786 – 1917) [Teaching foreign languages in secondary schools in Ukraine (1786-1917)]*. Kyiv, Shliakh osvity, № 3, pp. 50 – 55. [in Ukrainian].

8. Mysechko O., Matys M. (2005). *Rannie vyvchennia inozemnoi movy u vitchyznani i zarubizhnii shkilnii praktytsi: istoriia, dosvid i vichni problemy [Early foreign language study in domestic and foreign school practice: history, experience and the eternal problems]*. Kyiv, Inozemni movy v navchalnykh zakladakh, № 4, pp. 95 – 103. [in Ukrainian].

9. (1903). *Sistematicheskii katalog knig biblioteki kievskoy dukhovnoy akademii. T. 2: Yazykoznanie. Vol. 6: Epigrafika i Paleografiya. Obshchee i sravnitelnoe Yazykoznanie. Yazyki Indo-Yevropeyskogo semeystva:*

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОГЛЯДИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ XVII – XIX СТОРІЧЧЯ

Sanskritskiy, Persidskiy, Armyanskiy, Gruzinskiy, Osetinskiy i Litovskiy. Klassicheskaya filologiya. Yazyki: Italyanskiy, Frantsuzskiy, Ispanskiy, Rumynskiy, Nemetskiy, Gollandskiy, Shvedskiy, Angliyskiy i drugie. Slavyanovedenie. Yazyki Semiticheskogo semeystva.

Yazyki Turanskogo semeystva. Yazyk Kitayskiy. Slovare uchenye, sravnitelnye i uchebnye [Systematic catalog of the books of the Kyiv Theological Academy library. T. 2: Linguistics. Vol. 6]. Kyiv, Tipografiya I. I. Gorbunova, 182 pp. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017

УДК 378.015.31:17.022.1

Марія Прокопович, студентка

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОГЛЯДИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ XVII – XIX СТОРІЧЧЯ

У статті аналізується професійна спадщина видатних вітчизняних педагогів XVII – XIX ст., визначаються пріоритетні риси української педагогічної думки. Автор доходить висновків, що діяльність М. Смотрицького, П. Беринди, Б. Грінченка, М. Драгоманова, Х. Алчевської мала великий вплив на розвиток української педагогічної думки, а їх надбання можуть бути взяті до уваги та адаптовані в умовах сучасної освіти провідними фахівцями.

Ключові слова: просвітництво, українська педагогічна думка, реформування, народність, національна система виховання.

Літ. 15.

Марія Прокопович, студентка

Мелітопольського государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ВЗГЛЯДЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ XVII – XIX ВВ.

В статье проанализировано профессиональное наследие выдающихся отечественных педагогов XVII – XIX вв., определяются приоритетные черты украинской педагогической мысли. Автор приходит к выводу, что деятельность М. Смотрицкого, П. Беринды, Б. Гринченка, Н. Драгоманова, К. Алчевской, а их наработки могут быть взяты ко вниманию и адаптированы в условиях современного образования ведущими специалистами.

Ключевые слова: просветительство, украинская педагогическая мысль, реформирование, народность, национальная система воспитания.

Mariya Prokopovych, Student

Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University

EDUCATIONAL ACTIVITIES AND VIEWS OF REPRESENTATIVES OF NATIONAL PEDAGOGICAL THOUGHT IN THE XVII – XIX CENT.

The article analyzes the legacy of outstanding domestic teachers of XVII–XIX cent. The author determines the priority lines of Ukrainian educational thought. The author concludes that the activities of M. Smotrytskyi, P. Berynda, B. Hrinchenko, M. Dragomanov, Kh. Alchevska had a great influence on the development of Ukrainian pedagogical ideas and their property may be taken into account and adapted in the conditions of modern education by the leading experts.

Keywords: Enlightenment, the Ukrainian pedagogical thought, reformation, nationality, the national system of education.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, зважаючи на нові інформаційно перенасичені умови його існування, демонструє майже повну відсутність таких важливих складових свого буття – людяність, співпереживання, турбота про ближніх, духовність тощо. Звернення до національної педагогічної спадщини допоможе скорегувати сучасний процес виховання, зачепивши в душах української молоді ті струни, які здатні реагувати на зовнішній вплив.

Аналіз основних досліджень. Історія

української педагогічної думки є об'єктом дослідження науковцями вже тривалий час. Зокрема, В. Погребенник, Л. Махновець, В. Пахаренко зосередили свої зусилля на вивченні педагогічної спадщини українських гуманістів і просвітителів [10; 6; 9]. Т. Філімонова, С. Яворська та інші досліджували окремі маловивчені сторінки української педагогічної думки XVII – XIX століть [13; 15]. Існує багато колективних праць, в яких розвиток української педагогіки подається у систематизованому вигляді [1; 5; 12; 14].

Мета статті. На основі аналізу спадщини